

ské propagandy osobami narozenými po roce 1945 je ovlivněno jejich znalostmi o holocaustu. Proto Langewiesche s Birbaumerem doporučují, aby se podobné empirické výzkumy orientovaly na historické události či fenomény, jejichž dobový kontext se podobá současným společenským podmínkám. Jako další oblasti odborné součinnosti neurovědy a historie se dle autorů nabízí například výzkum vztahu aktéra a struktury, mediální analýza historických stereotypů či zkoumání procesů v mozku obětí a viníků.

Závěrem se autoři pokouší bilancovat své dosavadní úvahy o podobách a možnostech neurohistorie a odpovědět tak na ústřední otázku jejich společné publikace: stane se neurohistorie novou vědeckou disciplínou?

Langewiesche a Birbaumer znovu zdůrazňují svůj kritický postoj vůči „neurokulturní historii“ prosazované německým medievistou Johannesem Friedem. Historická věda založená na metodách neurovědy podle nich k žádnému „neuro-obratu“ nepovede, což dokazuje i téměř nulová odezva Friedových vizí v obci historiků. Kritikou Friedovy „neurokulturní historie“ však autoři nechtějí interakci mezi neurovědci a historiky zcela zavrhnout. Ba naopak. Předložením možných scénářů spolupráce mezi neurovědou a historií se autorské duo snaží své kolegy povzbudit ke vzájemnému sdílení poznatků o lidském mozku a minulosti, které by oběma oborům mělo spíše než revoluční změny paradigmat přinést nové perspektivy a odpovědi na staré otázky. Svým přehledným a srozumitelným úvodem k charakteru a možnostem neurohistorie jdou historik Dieter Langewiesche a neurovědec Nils Birbaumer svým kolegům příkladem.

Karolína Bukovská

Josef TANCER, *Rozviazané jazyky. Ako sme hovorili v starej Bratislave, Bratislava, Slovart, 2016, 303 s., ISBN 978-80-556-2458-7*

Tancer se ve své knize zabývá fenoménem vícejazyčnosti v meziválečné Bratislavě. Čtenáři se tento jev snaží přiblížit prostřednictvím rozhovorů s pamětníky a krátkými výkladovými kapitolami, v nichž čtenáři odhaluje svůj přístup k vedení rozhovorů a přibližuje také některé sociolingvistické pojmy vztahující se k vícejazyčnosti.

Jádro knihy tvoří dvacet rozhovorů s pamětníky, kteří představují poslední generaci vyrostlou v meziválečné, vícejazyčné Bratislavě. Tancer uvádí, že rozhovory vedl od roku 2007 s více než sto respondenty žijícími na Slovensku i v zahraničí, a získal tak rozsáhlý materiál, jehož část nyní předkládá čtenáři. Rozhovory jsou vybrány tak, aby čtenáře seznámily s jazykovou situací v meziválečné Bratislavě. Struktura rozhovorů je důležitým jednotlivým prvkem celé knihy: vzpomínání respondentů předkládá mnoho tváří meziválečné Bratislavy a tematicky orientované okruhy otázek usnadňují porovnávání jednotlivých výpovědí mezi sebou. Autor se v rozhovorech zajímá zejména o jazykové prostředí, v němž respondenti vyrůstali — ptá se tedy na jazyky komunikace v rodině a ve škole, směřuje otázky i na rodinné služebnictvo a snaží se zachytit i jazykovou změnu, která se v Bratislavě odehrála během a po konci druhé světové války. Rozhovory jsou v knize řazeny společně s výkladovými kapitolami. Ty

čtenáře upozorňují nejen na témata, jež autor považuje za podstatná pro fenomén vícejazyčnosti, ale věnují se i zvolené metodologii a teoretickým pojmům, s nimiž autor v textu pracuje.

V rozhovorech jde Tancerovi o dokumentaci „přirozené“ ústní komunikace, v textu pak zachovává i hovorové výrazy, protože ústní komunikace a mluvený jazyk jsou klíčem k vícejazyčnosti. Vícejazyčnost podle autora nepředstavuje dokonalou znalost několika jazyků, je to spíše schopnost domluvit se v různých jazycích, bez nároku na gramatickou správnost. Odchylky od spisovné formy představují pro autora cenný doklad osobních dějin respondenta, snaží se je proto v knize zachovat natolik, aby byly vypovídající a aby zároveň nerušily čtenáře. Kromě samotné dokumentace jazyka starých Bratislavanů je totiž autorovým cílem také vytvořit knihu, která nebude vytvářet bariéry mezi laickou a odbornou veřejností. V práci s rozhovory se to podle autora projevilo v přepisu výpovědí respondentů: důležitá je především snadná čitelnost, prezentovány jsou proto jen vybrané části rozhovorů. Pro ně Tancer nevolil doslovný přepis, který by sice byl z jazykovědného hlediska hodnotnější, ale čtenářsky by působil rušivě. Rozhodl se pro částečnou úpravu výpovědí, aby zachoval náladu respondenta a zároveň usnadnil její čitelnost. Rozhovory tak neinformují o historických událostech, spíše vypovídají o životních postojích respondentů. Pro subjektivitu těchto postojů odmítá autor hodnotit „správnost“ vzpomínání, důležitější je podle něj pochopení, co respondenty k jejich postojům vedlo či vede.

Vícejazyčnost chápe autor jako fenomén, s nímž je ve slovenském a středoevropském prostředí spojeno mnoho předsudků. Tyto předsudky pramení podle Tancera ze středoevropských představ 19. století o národu a identitě, v nichž se jazyk stává pevnou součástí národní identity a vícejazyčnost je nutně vnímána jako jev ohrožující vznikající národ. Představa vícejazyčnosti jako něčeho, co ohrožuje národ, a co je tedy v zásadě negativní společenský jev, se později promítla i v přístupu vědy k bilingvním jedincům. Autor uvádí, že panovalo přesvědčení o nižší inteligenci multilingvních jedinců či o tom, že míchání jazyků v řeči je dokladem toho, že multilingvní jedinec neovládá ani jeden jazyk pořádně. Jako novější nános předsudků vůči bilingvním či multilingvním osobám chápe autor slovenskou zkušenost s maďarizací a germanizací za druhé světové války i pozdější chápání vícejazyčnosti jako znaku buržoazie — vícejazyčnost tedy v určitých dobách pro mluvčí znamenala třídní či etnickou diskvalifikaci. V důsledku historického vývoje převládla podle autora v poválečném Slovensku (a zejména Bratislavě) jednojazyčnost, která však pro dané území nebyla „přirozená.“

Právě prosazení jednojazyčnosti a množství přetrvávajících předsudků vůči vícejazyčnosti považuje Tancer za hlavní důvody, proč se vícejazyčností zabývat. Autor se v knize nesnaží vytvořit jednu vyčerpávající definici multilingvismu, domnívá se, že taková definice postrádá při proměnlivosti fenoménu smysl. Jeho cílem je naopak ukázat podoby meziválečného bratislavského multilingvismu v rozmanitosti respondentů, dialektu a osobních zkušeností, které se nesnaží typizovat, naopak se jejich odlišností snaží vytvořit vypovídající prostor.

Jedním z hlavních pojmů, které Tancerovi umožňují přistupovat k vícejazyčnosti nehodnotícím, rozumějícím způsobem, je *jazykový repertoár*. Jedná se o všechny způ-

soby, jak formulovat výpověď, z nichž si mluvčí vybere ten, který se mu v danou chvíli jeví jako nevhodnější. Autor tento koncept rozšiřuje — tvrdí, že jazykové a komunikační dovednosti souvisejí s jazykovým prožíváním a ideologií — jinými slovy, multilingvismus je věc postoje, nikoli pouze reálné kompetence. Dalším pojmem, s nímž Tancer pracuje, jsou *jazykové ideologie*. Ty jsou součástí jazykového repertoáru každého člověka. Jazykové ideologie jsou klíčem analýzy jazykového chování: poznávání myšlenkových systémů o fungování jazyka, či o vztahu jednoho jazyka ke druhému, vede k porozumění konkrétnímu sociálnímu jednání, vztahu jednotlivce k danému jazyku nebo vícejazyčnosti.

Jazykový repertoár i jazykové ideologie jsou pojmy, které umožňují využít místo hodnotícího přístupu k vícejazyčnosti přístup rozumějící. V Tancerově textu se důraz na porozumění objevuje především ve znovupromyšlení témat a otázek, na něž je zvykem očekávat normativní odpověď. V tomto smyslu se autor vyrovnává s fenoménem trojjazyčnosti v meziválečné Bratislavě: odmítá otázku, zda byli všichni tehdejší Bratislavané trilingvní a přichází s vlastním tázáním po jazykovém repertoáru obyvatel Bratislavy. Pro Tancera je při výzkumu podstatná celá oblast prožívání jazyka — to znamená pocity i postoje mluvčího — která badateli umožní soustředit se na respondenta jako na živou bytost v jeho komplexitě. Na postoji mluvčího závisí dle autora i další jazykový jev: mateřský jazyk. Z rozhovorů vyplývá, že jazyk, který mluvčí udává jako mateřský, nemusí být vždy jazykem jeho matky a zároveň nemusí být pro všechny respondenty stejně významný. V tomto smyslu je tedy mateřský jazyk ten, s nímž se mluvčí nejsilněji identifikuje. Pokud na otázku po mateřském jazyku respondent odpoví „nevím,“ jedná se podle Tancera o vědomou deklaraci vícejazyčnosti.

Rozumějící přístup vede Tancera ke změně přístupu k přepínání jazykových kódů a také k lámanému jazyku — jazykovým zkomoleninám. Zatímco v dřívějších dobách bylo přepínání jazykových kódů důkazem pro jazykové puristy, že vícejazyčný mluvčí neovládá ani jeden ze svých jazyků dokonale, Tancera více než kompetence zajímají okolnosti přepínání jazykového kódu: jeho tázání směřuje k funkci a sociálnímu kontextu střídání jazyků v promluvě. Přepínání jazykových kódů lze skrze tuto optiku vnímat jako konverzační strategii, jako způsob sebeprezentace, jako dar, nikoli jako deficit. Podobně autor chápe i užívání lámaného jazyka. Ten vypovídá o jazykové biografii mluvčího, o jeho postoji k užívání jazyka a o postojích prostředí, v němž se mluvčí pohybuje. Sociální kontext a vlastní postoj mluvčího považuje Tancer za podstatnější, než obecné představy o správném užívání jazyka.

Jazykové ideologie jsou cestou, jak porozumět životním strategiím vícejazyčných respondentů, kteří se po druhé světové válce museli vyrovnat se společenským odmítnutím němčiny a maďarštiny. Jazyková asimilace znamenala zdánlivě jedinou možnost přežití, ovšem podle autora se s ní pojí množství různých prožitků, které souvisejí právě s postoji mluvčích k jazyku a jejich (zpětným) pohledem na poválečnou situaci. Právě postoj respondentů k jazyku a jejich identifikační vazba na daný jazyk jsou základem různých životních strategií, které v mnoha případech vedly k uchování vícejazyčnosti v soukromém životě, v jiných případech však vedly ke ztrátě jazyka. Autor tvrdí, že jazyk nelze ztratit beze stopy, neboť prázdné místo nadále ovlivňuje jazykový repertoár.

Číst Tancerovu knihu je pro historika přínosné hned z několika důvodů. Prvním z nich je orálně historická sonda nejen do jazykového života meziválečné Bratislavy. Jak již bylo řečeno výše, autor se v rozhovorech věnuje také rodinnému životu respondentů a přináší tak podnětný pohled na jednu zmizelou vrstvu společnosti, tedy na domácí personál, který hrál ve formování vícejazyčnosti v rodině významnou roli. Kromě rodinného zázemí má čtenář možnost seznámit se také se školním prostředím a okruhy přátel vícejazyčných Bratislavanů. Rozhovory se snaží představit vícejazyčnost komplexně, otázky jsou voleny s vědomím, že se jedná o fenomén, ovlivňovaný velkým množstvím faktorů a pro který je ve výsledku nejdůležitější postoj mluvčího samotného.

Komplexnost obrazu meziválečné vícejazyčnosti je druhým důvodem, proč by historik měl *Rozviazané jazyky* otevřít. Tancer čtenáři předkládá primárně výpovědi pamětníků, aniž by se je snažil výrazněji disciplinovat důkladným strukturováním výpovědí nebo typizací pamětníků. Výkladové kapitoly, které rozhovory doprovázejí, fungují spíše jako objasnění autorova postupu, sociálního prostředí respondentů nebo jako upozornění na jev společný několika pamětníkům. V tomto smyslu lze chápat i autorovo odmítnutí stanovení definice vícejazyčnosti, kterou on sám chápe jako rozmanitou a silně subjektivní.

Třetím důvodem, proč by text mohl být historikům užitečný, je jednoznačně otevřený styl Tancerova psaní. Tancer v textu mluví o významu postoje mluvčího k jazyku (a ostatně i ke světu obecně) a sám svou tezi potvrzuje tím, že od počátku knihy zcela odhaluje své postoje i své autorství: uvádí vlastní zkušenosti s vícejazyčností jako důvod pro psaní *Rozviazaných jazyků*, v biografických medailonech respondentů charakterizuje okolnosti jejich setkání a uznává rovnocennost partnerů v rozhovoru. Tento přístup považuji za podnětný pro každého historika, především však pro ty, kteří se ve svém výzkumu setkávají s pamětníky a využívají jejich vzpomínek. Tancer otevřeně rezignuje na možnost „objektivního“ vedení rozhovoru, odmítá užitečnost strukturovaného rozhovoru, při němž jsou role tazatele a respondenta pevně rozděleny. Tvrdí, že uznání rovnocennosti partnerů v rozhovoru a rezignace na pevnou strukturu otázek má pozitivní efekt na oba jeho účastníky: z rozhovoru se stává dialog, při němž je otevřený nejen respondent, ale také tazatel.

Rozhovor nikdy nemůže být objektivní, protože samotný fakt jeho existence ovlivní život jak badateli, tak respondentovi. Tancer se tuto skutečnost snaží reflektovat a otevřeně přiznává, že rozhovory s pamětníky výrazně ovlivnily jeho život a že z některých setkání vznikla hluboká přátelství. Domnívám se, že uznání subjektivní povahy vedení rozhovorů je v Tancerově knize přínosné: upozorňuje čtenáře na fakt, že ani pamětník, ani badatel nevisí ve vzduchoprázdnu, ale že naopak obě strany mají své postoje, které mají vliv na výslednou podobu rozhovoru. V této reflektované subjektivitě orální historie (a lingvistiky) spatřuji hlavní přínos *Rozviazaných jazyků* pro historické psaní.